

Կարեն Գ. Մկրտչյան

ԳԱԱ պարմության ինստիտուտ, պ.գ.թ.

**ԻՐԱՆԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆԱԽԱԶԵՌՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ
2000-ԱԿԱՆ ԹԹ.**

Բանալի բառեր՝ Իրանի հայ համայնք, Արցախ, Թեհրանի Հայոց թեմ, սիրիահայություն, Զավախք, դպրոց:

Հայաստանի անկախության ձեռքբերումից սկսած՝ Իրանի՝ հայ համայնքը մասնակցել է ՀՀ սահմանամերձ շրջաններին, Արցախին, ինչպես նաև Զավախքին աջակցելու համահայկական նախաձեռնություններին: Հարկ է նշել, որ 1994 թ. Արցախյան ազատագրական պատերազմի ավարտից հետո՝ խաղաղ պայմաններում, ևս շարունակվեց այդ աջակցությունը՝ այս անգամ առաջին անհրաժեշտության կարիքների բավարարումից անցում կատարելով հայրենաշինության գործընթացին: Այս հարցում զգալի տեղաշարժեր եղան 2000-ական թվականների սկզբից, երբ աջակցությունը ստացավ համակարգված բնույթ համայնքի կառույցների կողմից:

Ուշագրավ է, որ համահայկական ծրագրերի իրագործման նպատակով համայնքի անդամների միջև երկրորդվում են այս կամ այն խմբավորմանը պատկանելը: Այդպիսով, հա-

մայնքը միավորվելով ընհանուր գաղափարի շուրջ՝ հանդես է գալիս որպես մեկ կառույց:

Իրանի հայ համայնքի մասնակցությունը համահայկական նախաձեռնություններին կարելի է դասակարգել մի քանի ուղղություններով, որոնք աչքի են ընկնում իրենց հրատապությամբ և արտակարգ իրավիճակներում հայտնված հայրենակիցներին աջակցելու մտահոգությամբ: Դրանք են՝ աջակցություն ՀՀ սահմանամերձ շրջաններին, Արցախին, Ջավախքին, ինչպես նաև՝ սիրիահայությանը:

2003 թ. հոկտեմբերի 23-ին Արամ Ա Կաթողիկոսի գլխավորությամբ Անթիլիասում տեղի է ունեցել Ազգային կենտրոնական վարչության լիակատար ժողով, որի ընթացքում քննարկվել է Հայաստանի և Արցախի բարեսիրական ձեռնարկներին կաթողիկոսության թեմերի մասնակցության հարցը: Այդ ժողովին մասնակցել են Թեհրանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Սեպուհ արք. Սարգսյանը, Իրանի Իսլամական հանրապետության խորհրդարանում Թեհրանի և Հյուսիսային իրանահայության պատգամավոր Լևոն Դավթյանը, Թեմական խորհրդի ատենապետ Աիդա Հովհաննիսյանը³⁸: Միաժամանակ, նշված ձեռնարկների համադրման նպատակով, Թեմական խորհուրդը հանդիպել է Թեհրանի Հայոց թեմի կազմում ստեղծված Արցախահայության հետ կապի հանձնախմբի հետ և քննարկել Արցախին աջակցելու հարցը³⁹:

³⁸ Հաղորդագրություն ԹՀ թեմական խորհրդի գործունեության 28 սեպտեմբերի առ 30 նոյեմբերի 2003 թ., «Ալիք» օրաթերթ, 27.12.2003:

³⁹ Նույն տեղում:

2004 թ. հուլիսի սկզբին Արամ Ա կաթողիկոսը Արցախի Հանրապետության վերաբնակեցման պետական վարչության պետ Սերժիկ Ամիրխանյանի հետ քննարկել է Արցախում կաթողիկոսության կողմից Նոր Կիլիկիա շրջանի կառուցման ծրագիրը⁴⁰։ Արդյունքում, Իրանահայ համայնքի և Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության կարևոր ձեռնարկներից մեկը եղավ Մարտակերտի շրջանի Կիչան գյուղում վերակառուցման ծրագիրը։ Այդ թաղամասը վերամկրտվել է Նոր Կիլիկիա անունով։ Շինարարության առաջին փուլն ավարտվել է 2015 թ.։ 2017 թ. կառուցվել է ևս 32 տուն, որոնց պաշտոնական բացումը և օրհնությունը կատարելու համար Արցախ է այցելել Թեհրանի Հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Սեպուհ արք. Սարգսյանը⁴¹։

Իրանահայ համայնքի կողմից իրականացվել են նաև որոշ կարևոր ծրագրեր, որոնց միջոցով լուծվել են կրթական, տնտեսական և առողջապահական նշանակության հարցեր։

2002 թ. Արցախի Լիսագոր և Սարուշեն գյուղերի դպրոցները վերանորոգվել և վերանվանվել են իրանահայ բարերարներ Սուրեն և Թագուհի Ոսկանյանների անուններով⁴²։

2003 թ. օգոստոսի 30-ից մինչև սեպտեմբերի 6-ը Թեհրանի Հայոց թեմի պատվիրակությունը, Սեպուհ Սրբազանի գլխավորությամբ, այցելել է Արցախ՝ մասնակցելու իրանահայ

⁴⁰ «Ալիք», 11.07.2004։

⁴¹ Սրբազան Հօր Հարցազրույցը Հայաստանի «Փաստ» օրաթերթի հետ, 22.06.2017, <http://www.tehranprelacy.com/9-content-hy/news-hy/1158-2017062003> դիտվել է 02.03.2020։

⁴² «Ալիք», 21.12.2002։

բարերարների աջակցությամբ վերանորոգված գյուղական դպրոցների բացմանը⁴³:

1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժից հետո Գյումրիում, ապա Արցախում բարեգործություններ և ներդրումներ կատարած թեհրանահայ բարերար Էդիկ Աբրահամյանի աջակցությամբ Արցախի Հանրապետության Շահումյանի շրջանի Նոր Բրաջուր⁴⁴ գյուղում հիմնադրվել է դպրոց, որը 2000 թ. դրությամբ ուներ 6 դասարան՝ 120 աշակերտով⁴⁵: Դպրոցի ծախսերից բացի, որն արժեցել է 27 հազար դոլար, բարերարը տրամադրել է ևս 50 հազար դոլարի օգնություն: Բացի դրանից Էդիկ Աբրահամյանը ևս 10 հազար դոլար է տրամադրել ՀՕՄ-ին՝ ՀՀ սահմանամերձ շրջաններին աջակցելու նպատակով: «Հայ խիզախուհի» թերթի խմբագիր Աիդա Սիմոնյանի միջոցով 4000 դոլար տրամադրվել է Արցախյան պատերազմի կին հաշմանդամներին և զոհված կանանց ընտանիքներին:

Իրանահայ բարերար Էլպիս Գասպարյանի աջակցությամբ հիմնանորոգվել է ՀՀ Տավուշի մարզի Սարիգյուղ համայնքի մանկապարտեզը և կառուցվել խաղահրապարակ,

⁴³ Հաղորդագրություն Թ.Հ. Թեմական խորհրդի գործունեության 10 յուլիսի առ 28 սեպտեմբերի 2003 թ., «Ալիք», 30.10.2003:

⁴⁴ Նոր Բրաջուր գյուղը գտնվում է Արցախի Հանրապետության հյուսիս-արևմուտքում Շահումյանի շրջանում: Քարվաճառից գտնվում է 13 կմ, իսկ մայրաքաղաք Ստեփանակերտից՝ 113 կմ հեռավորության վրա: Համայնքում գործում էր միջնակարգ դպրոց, որտեղ սովորում էին 45 աշակերտներ: 2020 թ. 44-օրյա պատերազմի հետևանքով գյուղը հայաթափվել և ռազմակալվել է Ադրբեջանի կողմից: Նոր Բրաջուր համայնքի բնակչության թիվը կազմում էր 239 մարդ, կար 51 տնտեսություն:

⁴⁵ «Ալիք», 21.05.2000:

որի բացումը տեղի է ունեցել 2017 թ. հունիսի 4-ին՝ վերանվանվելով բարերարի անունով⁴⁶:

2002 թ. դեկտեմբերին Սպահանի Հայոց թեմը ֆինանսավորել է Գյումրիի Ղ. Աղայանի անվան թիվ 19 միջնակարգ դպրոցի գազամուղի կառուցումը և Հաղրուփի շրջանում ջրագծի բացումը⁴⁷:

Սպահանի հայոց թեմական խորհուրդը տարիներ շարունակ Հաղրուփում ներդրումներ է կատարել, որի արդյունքում Սպահանից որոշ անհատներ իրենց ներկայությունն են հաստատել այդ շրջանում: Նույն թեմի աջակցությամբ Քարվաճաղի շրջանի Նոր Գետաշեն գյուղում կառուցվել է դպրոց, որի բացումը տեղի է ունեցել 2005 թ. սեպտեմբերի 1-ին⁴⁸:

Հիշարժան է, որ 2004 թ. Իրանի Հայ բժշկական միության աջակցությամբ Արցախի պետհամալսարանում ստեղծվել է արդի սարքավորումներով հագեցած ատամնաբուժական կենտրոն⁴⁹:

2004 թ. նոյեմբերի 25-ին «Հայաստան» հիմնադրամի հեռուստամարաթոնի ընթացքում իրանահայ համայնքը նվիրել է 13 հազար դոլար⁵⁰:

Թեհրանահայ բարերար Վարուժան Հովհաննիսյանի աջակցությամբ կառուցվել են Մարտակերտի շրջանի Նոր Մարաղա գյուղի դպրոցը և Մարտունու շրջանի Հովտաշեն

⁴⁶ «Ալիք», 10.06.2017:

⁴⁷ «Ալիք», 25.12.2002:

⁴⁸ «Ալիք», 22.10.2005:

⁴⁹ «Ալիք», 07.03.2004:

⁵⁰ «Ալիք», 27.11.2004:

գյուղի բուժարանը⁵¹, որոնց բացումը տեղի է ունեցել 2005 թ. սեպտեմբերի 1-ին Սեպուհ Սրբազանի ձեռամբ:

2005 թ. հունիսին «Հայ դպրոց» հիմնադրամը Ստեփանակերտի Աշոտ Ղուկասի անվան թիվ 2, Ասկերանի շրջանի Խնածախ գյուղի և Մարտունու շրջանի Ճարտար գյուղի թիվ 3 դպրոցներին տրամադրել է 350 նոր սեղան-նստարաններ՝ նախատեսված 700 աշակերտի համար: Ուշագրավ է, որ մինչև 120 աշակերտ ունեցող դպրոցներին տրվելիք գույքի նախատեսված քանակը կազմել է 8408 հավաքածու՝ 17.215 դպրոցականի համար: Մինչև 2005 թ. հունիսը տրվել է ևս 1491 սեղան-նստարան՝ 2982 աշակերտների համար: «Մենք ունենք բազմաթիվ նվիրապուններ, որոնք ցանկություն են հայտնել գույքի բաշխումն իրականացնել հենց Արցախում, և մենք էլ կատարում ենք իրենց ցանկությունը», - ասել է հիմնադրամի նախագահ, իրանահայ բարերար Լևոն Ահարոնյանը⁵²:

Մատաղիս-Թալիշ ճանապարհի մի հատվածի կառուցման համար իրանահայ բարերարներ Հենրիկ և Ադրինե Տեր-Ղուկասյանները 2018 թ. նվիրել են 1,3 միլիոն դոլար «Հայաստան» հիմնադրամին⁵³:

⁵¹ «Ալիք», 21.04.2005:

⁵² «Ալիք», 09.06.2005:

⁵³ Իրանահայ բարերար ընտանիքին միջոցներով պիտի բարեկարգուի Մատաղիս-Թալիշ ճանապարհը, 31.05.2018, [http://asbarez.com/arm/316489/%D4%BB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D4%B2%D5%A1%D6%80%D5%A5%D6%80%D5%A1%D6%80%D4%B8%D6%6%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB%D5%B6%D5%A5%D6%80/\(28.03.2020](http://asbarez.com/arm/316489/%D4%BB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D4%B2%D5%A1%D6%80%D5%A5%D6%80%D5%A1%D6%80%D4%B8%D6%6%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB%D5%B6%D5%A5%D6%80/(28.03.2020):

2001 թ. սեպտեմբերի 4-ին Լ. Ահարոնյանի բարերարությանը և Տ. Սեպուհեանի ծնունդի 100-ամյակի առթիվ Երևանի Ջեյթուն թանգարանի «Ա. Ահարոնյան» նորակառույց դպրոցը⁵⁴: Լ. Ահարոնյանի ջանքերով նաև Երևանում 2004 թ. նոյեմբերի 5-ին վերաբացվեց Հայաստանի բնության պետական թանգարանը⁵⁵:

2014 թ. ՀՀ Կոտայքի մարզի Փյունիկ և Արտավազ գյուղերի 50 երեխա իրանահայ համայնքի կողմից ստացել են նվեր փաթեթներ: Նախաձեռնության հեղինակ, «Հայ դպրոց» հիմնադրամի հիմնադիր տնօրեն Լ. Ահարոնյանի խոսքով՝ հիմնադրամը տարիներ շարունակ Հայաստանի սահմանամերձ շուրջ 230 դպրոցների գույք է նվիրել⁵⁶:

Բարերար Աղեվինա Ստեփանյանն էլ աջակցել է Դիլիջանի գյուղատնտեսական թեքումով 4-րդ դպրոցի նոր շենքի կառուցմանը⁵⁷:

Ինչ վերաբերում է Զավախքի աջակցության հարցին, ապա դեռևս 2003 թ. նոյեմբերի 24-ին Թեհրանի Հայոց առաջնորդարանում տեղի է ունեցել քննարկում թեհրանահայ միությունների ներկայացուցիչների և Երևանի Գեղարվեստի պետական ակադեմիայի դասախոս, Զավախքի աջակցութ-

⁵⁴ «Ալիք», 30.08.2001:

⁵⁵ «Ալիք», 07.11.2004:

⁵⁶ Փյունիկ գյուղի դպրոցի երեխաների 50%-ը եղել են անապահով ընտանիքներից: Լեռնային այդ բնակավայրը Սումգայիթի ջարդերից փրկված ընտանիքներով բնակեցվել է Արցախյան պատերազմի տարիներին (Իրանահայ համայնքի նվիրատվության առաջին հանձնումը Հայաստանի մարզերի երեխաներին, <http://www.hoosy.com/?p=1982> դիտվել է 06.06.2021, 08.03.2014, «Յոյս», թիվ 166):

⁵⁷ «Ալիք», 17.09.2001:

յան հանձնախմբի անդամ Հայկազուն Ավրոյանի հետ⁵⁸։ 2005 թ. ապրիլի 18-ին Սեպուհ Սրբազանն այցելել է Թեհրանում Վրաստանի դեսպան Լևան Ասաթիանիին և քննարկել Վրաստանում հայոց եկեղեցիների նկատմամբ որոշ մարդկանց անբարյացակամ վերաբերմունքը⁵⁹։

Հիշարժան են ջավախահայությանն աջակցելու նպատակով 2014 թ. հունիսի 27-ին Նոր Զուղայի Հայուհյաց բարեգործական ընկերության նախաձեռնությամբ բարեսիրական հանդեսի կազմակերպումը⁶⁰ և նույն թվականի սեպտեմբերի 6-ին Զավախքի Նինոծմինդա քաղաքում երիտասարդական կրթամշակութային կենտրոնի բացումը⁶¹։ Վերջինիս շենքը կահավորվել է Նոր Զուղայի Հայ դատի հանձնախմբի Զավախքին նվիրված միջոցառումների կազմակերպիչ հանձնախմբի և Արաբական Միացյալ Էմիրությունների «Զավախք» հանձնախմբի միջոցով։

Իրանահայ համայնքն աջակցում է նաև Սիրիայի հայ համայնքին, որը հայտնվել էր այդ երկրում սկիզբ առած քաղաքացիական պատերազմի արհավիրքում։ Հարկ է նաև նշել, որ այս երկու համայնքերն իրար բախտակից են համարում⁶²։

2014 թ. հունիսի 4-5-ին Սպահանի Հայոց թեմի հանձնախմբի նախաձեռնությամբ և «Արփա» նվագախմբի կա-

⁵⁸ «Այլք», 25.11.2003։

⁵⁹ «Այլք», 19.04.2005։

⁶⁰ «Նոր Զուղա» տեղակառու Սպահանի Հայոց թեմի, ԺԲ տարի, թիվ 102, մայիս – հունիս, 2014, էջ 22։

⁶¹ «Նոր Զուղա» տեղակառու Սպահանի Հայոց թեմի, ԺԲ տարի, թիվ 104, սեպտեմբեր – հոկտեմբեր, 2014, էջ 20։

⁶² Բայրության Վ., Իրանի հայ համայնքը արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, 2013, էջ 39։

տարմամբ «Ֆարշեան» դահլիճում կազմակերպվել է բարեսիրական համերգ՝ ի նպաստ սիրիահայության⁶³:

2014 թ. ապրիլի 6-ին «Օմաթե վահեդե» ոչ կառավարական կազմակերպության և Սպահանի թեմական խորհրդի համագործակցությամբ Ս. Ամենափրկիչ վանքում տեղի է ունեցել Սիրիայի խաղաղության ուստավորների⁶⁴ կազմակերպած «Կրոնների սրտակցությունը» խորագրով համաժողով⁶⁵:

Այսպիսով, Իրանի հայ համայնքը մասնակցություն է ունեցել համահայկական նշանակություն ունեցող նախաձեռնություններին: Դրանք ուղղված են եղել ՀՀ սահմանամերձ շրջանների, Արցախի, Ջավախքի, ինչպես նաև քաղաքացիական կոնֆլիկտների բովում հայտնված Սիրիայի հայ համայնքի սոցիալական, կրթական, առողջապահական և տնտեսական խնդիրների լուծմանը: Ցավոք, 44-օրյա պատերազմի հետևանքով Արցախի որոշ բնակավայրեր, որտեղ իրականացվել էին բարեգործական ծրագրեր, ռազմակալվեցին Ադրբեջանի կողմից: Իրանահայ համայնքի կողմից իրականացված մյուս ծրագրերի առումով հարկ է նշել, որ դրանք կյանքի են կոչվել հաջողությամբ և օգտակար դարձել բազմաթիվ հայրենակիցների:

⁶³ «Նոր Ջուղա» տեղակատու Սպահանի Հայոց թեմի, ԺԲ տարի, թիվ 102, մայիս-յունիս, 2014, էջ 9:

⁶⁴ Ուստավորների պատվիրակությանն անդամակցում են գործիչներ, որոնք Սիրիայում խաղաղություն հաստատելու նպատակով քարոզարշավներ են կազմակերպում տարբեր երկրներում՝ հավաքելով օգնություն քաղաքացիական կոնֆլիկտների հետևանքով տուժած սիրիացիների համար:

⁶⁵ «Նոր Ջուղա» տեղակատու Սպահանի Հայոց թեմի, ԺԲ տարի, թիվ 101, մարտ – ապրիլ, 2014, էջ 8–9:

**Карен Г. Мкртчян, Институт истории НАН РА, к.и.н.,
Участие армянской общины Ирана в общеармянских инициативах 2000-х гг.**

Армянская община Ирана в 2000-х гг. активно участвовала в инициативах общеармянского значения. Они были направлены на решение социальных, образовательных, медицинских и экономических проблем сирийской армянской общины в приграничных районах Республики Армения, Арцаха и Джавахка. К сожалению, многие построенные здания в Арцахе сегодня остались на оккупированных Азербайджаном территориях в результате 44-дневной войны, развязанной Азербайджаном осенью 2020 г.

Что касается программ, реализуемых на территории Республики Армения и в Джавахке, следует отметить, что они были успешно реализованы и принесли большую пользу многим соотечественникам.

**Karen G. Mkrtchyan, Institute of History of the NAS RA,
Candidate of Sciences in History, The participation of the
Armenian community of Iran in the Pan-Armenian initiatives
in the 2000s.**

The Armenian community of Iran has participated in initiatives of Pan-Armenian significance. They were aimed at solving the social, educational, health and economic problems of the Armenian community of Syria in the border regions of

Armenia, Artsakh, Javakhk. Unfortunately, many constructions built in Artsakh, appeared to be left in the territories occupied by Azerbaijan in the result of the 44-day war unleashed by Azerbaijan in autumn 2020.

As for the other programs, it should be noted that they were successfully implemented and benefited many compatriots.